

مدل علی روابط والد-فرزندی و قلدری سایبری نوجوانان با نقش میانجی هویت اجتماعی

فاطمه علی دوستی^۱، آتنا قبادی^۲، مهدیه بختیاری^۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی نقش میانجی هویت اجتماعی در رابطه والد-فرزندی و قلدری سایبری نوجوانان بود. جامعه آماری شامل همه نوجوانان ایرانی بودند که از این میان تعداد ۳۴۲ نفر به عنوان نمونه با روش نمونه‌گیری در دسترس، انتخاب شدند. روش پژوهش، توصیفی و از نوع همبستگی بود. برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه تجربه قلدر-قربانی (CBVEQ)، پرسشنامه رابطه والد-فرزندی فاین و همکاران (PCRS) و پرسشنامه هویت اجتماعی صفاری‌نیا و روشن استفاده شد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها، آزمون همبستگی پیرسون و شیوه تحلیل مسیر مورد استفاده قرار گرفت. نتایج همبستگی پیرسون نشان داد بین رابطه با پدر و مادر با قلدری سایبری رابطه منفی و معنادار؛ و بین رابطه با پدر و مادر با هویت اجتماعی و مؤلفه‌های آن رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($p < 0/001$). بر اساس یافته‌ها همچنین، بین هویت اجتماعی و مؤلفه‌های آن با قلدری سایبری رابطه منفی و معناداری وجود دارد ($p < 0/001$). افزون بر آن، نتایج تحلیل مسیر نشان داد هر دو متغیر برون‌زا یعنی رابطه با پدر و رابطه با مادر بر متغیر درون‌زا یعنی قلدری سایبری فقط اثر غیرمستقیم دارند، به عبارتی هویت اجتماعی توانسته است نقش میانجی‌گر معنی‌داری را برای رابطه والد-فرزندی و قلدری سایبری ایفا کند. این در حالی است که رابطه والد فرزند و اثر مستقیم بر قلدری سایبری نداشته است.

واژه‌گان کلیدی: رابطه والد-فرزند، هویت اجتماعی، قلدری سایبری.

۱- استادیار گروه علوم اجتماعی، روان‌شناسی و مشاوره، دانشگاه خيام، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)

f.alidoosti@khayyam.ac.ir

۲- کارشناس ارشد روان‌شناسی عمومی، دانشگاه خيام، مشهد، ایران. Atenaghobadi0@gmail.com

۳- کارشناس ارشد روان‌شناسی عمومی، دانشگاه خيام، مشهد، ایران. BakhtriariMahdieh@yahoo.com

مقدمه

در تمام طول تاریخ، انسان‌هایی بوده‌اند که تحت تأثیر عوامل گوناگون جسمانی، روانی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، برخی از رفتارهای آنان در خلاف جهت ارزش‌های حاکم بر جامعه بوده است (احدی و محسنی، ۱۳۷۶). رفتارهای خشونت‌آمیز و تجاوزکارانه همانند قلدری^۱، نمونه‌ای از این رفتارهاست که در صورت بروز پی‌درپی به صورت عادت درآمده و معرف یک فرد متجاوز و قلدر است (احدی و بنی‌جمالی، ۱۳۷۵). اریکسون^۲ (۲۰۰۱) قلدری را رفتاری شامل انواع اعمال منفی می‌داند که در طول زمان بارها و بارها انجام می‌شود و به شکل عدم تعادل قدرت و حمله‌ی فرد یا گروه قدرتمندتر به افرادی که قدرت کمتری دارند، به سه صورت بدنی، کلامی و روان‌شناختی اعمال می‌گردد. این رفتارهای پرخاشگرانه، آزاردهنده و عمدی (نانشل^۳ و همکاران، ۲۰۰۱)، به‌طورکلی در دوره‌ی ابتدایی شروع می‌شود، در کلاس‌های ششم و هشتم به اوج خود می‌رسد و در دبیرستان ادامه پیدا می‌کند (اریکسون، ۲۰۰۱).

امروزه با پیشرفت تکنولوژی و تغییر سبک زندگی، شکل جدیدی از قلدری با نام قلدری سایبری شناخته می‌شود (لی^۴، ۲۰۰۶). قلدری سایبری یک مشکل فراگیر در رسانه‌های اجتماعی آنلاین است (یی و زوبیگا^۵، ۲۰۲۳) که در آن فرد از طریق فناوری‌هایی مانند رایانه و تلفن همراه، با انتشار عکس یا پیام‌های توهین‌آمیز دیگران را مورد آزار و اذیت قرار می‌دهد (خلیلی و همکاران، ۱۳۹۵). قلدری پیامدهای مخرب متعددی همچون تأثیرات روان‌شناختی روی افراد قلدر و نیز قربانیان دارد (اریکسون، ۲۰۰۱) و در کنار آسیب به کیفیت زندگی مرتبط با سلامتی (البلادیو-بلازکز^۶ و همکاران، ۲۰۱۹)، خطر خودکشی را نیز افزایش می‌دهد (هندوجا و پچین^۷، ۲۰۱۰).

بیشتر رفتارهای قلدری، در پاسخ به عوامل مختلف محیطی از جمله عوامل خانوادگی،

1 bullying

2 Ericson, N.

3 Nansel, T. R.

4 Li, Q.

5 Yi, P., & Zubiaga, A.

6 Albaladejo-Blázquez, N.

7 Hinduja, S., & Patchin, J. W.

مدرسه و گروه همسالان ایجاد می‌شود (کاون^۱ و کتر، ۲۰۰۳). خانواده به‌عنوان یکی از عوامل مهم در بروز مشکلات رفتاری، هیجانی و شناختی نوجوانان (موریس^۲ و همکاران، ۲۰۱۷؛ کامینگز^۳ و همکاران، ۲۰۱۵؛ فرو و بویل^۴، ۲۰۱۵)، اولین پایه‌گذار شخصیت، ارزش‌ها و معیارهای فکری فرد است که نقشی سرنوشت‌ساز در تعیین سبک و سیاق زندگی فرد در آینده دارد و اخلاق و سلامت فرد تا حد زیادی به آن وابسته است، ارزش‌ها و معیارهای اجتماعی را به نوجوان انتقال می‌دهد و به‌عنوان واسطه‌ای بین محیط اجتماعی و نوجوان، اهمیت به‌سزایی دارد (احدی و بنی‌جمالی، ۱۳۷۵).

در این میان آنچه بسیاری از نظریه‌پردازان رشد انسان از جمله بالبی، گزل و ماهرلر به آن پرداخته‌اند، اهمیت رابطه‌ی والد-فرزندی از دوران طفولیت است. بر اساس نظریه‌ی بالبی، بین کودکان با سبک دلبستگی ایمن^۵ و کودکان فاقد آن تفاوت رفتاری مشاهده می‌شود که از کودکی تا نوجوانی ادامه خواهد داشت (کرین^۶، ۱۳۹۹). رابطه‌ی والد-فرزندی به انواع مختلف راه‌های ارتباطی والدین با فرزندانشان اشاره دارد (استلتر و هالبرشتات^۷، ۲۰۱۱) و از ترکیب رفتارها، احساسات و انتظاراتی که منحصر به پدر و مادر خاص و یک کودک خاص است، تشکیل می‌شود. این تعامل اولین معرف دنیای ارتباطات برای کودک است، احساس امنیت، عشق و صمیمیت به‌طور مستقیم ریشه در آن دارد (کارنس هولت^۸، ۲۰۱۲) و عزت‌نفس را در نوجوانان پیش‌بینی می‌کند (امامی میبدی و همکاران، ۱۴۰۰).

اولین تجربه‌ی اجتماعی فرد در خانواده شکل می‌گیرد و در این مرحله از جامعه‌پذیری، اولین هویت جمعی، یا همان احساس عضویت در اجتماع طبیعی خانواده، کسب می‌شود. در نتیجه، چنانچه خانواده دچار نابسامانی باشد و نتواند نقش خود را در تربیت و پرورش به‌خوبی ایفا کند، فرایند جامعه‌پذیری دچار مشکل می‌گردد و فردی که وارد موقعیت‌های

1 Cohn, A., & Canter, A.

2 Morris, A. S.

3 Cummings, E. M.

4 Ferro, M. A., & Boyle, M. H.

5 secure attachment style

6 Crain, W. C.

7 Stelter, R. L., & Halberstadt, A. G.

8 Carnes-Holt, K.

مختلف اجتماع می‌شود دچار بحران هویت^۱ شده، نمی‌تواند خود را با ارزش‌های جامعه هماهنگ کند؛ بنابراین می‌توان گفت خانواده یکی از عوامل مؤثر در ساختار هویت‌یابی جوانان است (چلبی، ۱۳۷۵). چنان‌که پرهیزگار و همکاران (۲۰۰۹) در پژوهش خود دریافتند دانش‌آموزان دارای بحران هویت رابطه‌ی ضعیف‌تری با پدر و مادر خود داشته‌اند.

یکی از ابعاد هویت که خانواده در شکل‌گیری آن نقش مهمی دارد، هویت اجتماعی است (شریفی و کاکاوند، ۱۳۸۹). هویت اجتماعی تعبیری است که فرد از خود در رابطه با دیگران می‌کند، بر اساس رابطه با دیگران و عضویت در رده‌ها یا گروه‌های اجتماعی گوناگون شکل می‌گیرد و درک فرد از این مطلب است که چه کسی هستم، دیگران کیستند، درک دیگران از خودشان و افراد دیگر چیست (جنکینز^۲، ۱۳۸۱). هرگاه فرد در رابطه با خود و دیگران راه‌حل نهایی بیابد، یک «من» آگاه شکل می‌گیرد. «منی» که هم خود را می‌شناسد و هم توانایی سازگاری با دیگران را دارد و می‌تواند «جذب» اجتماع شود. در مواردی که رسیدن به راه‌حل نهایی مشکل می‌شود، شخصیت نوجوان نیز تحول طبیعی خود را از دست‌داده، به‌سوی انحراف‌ها، اخلال‌گری‌ها، پرخاشگری‌ها و بزهکاری کشیده می‌شود (احدی و محسنی، ۱۳۷۶) و سبک هویت فرد می‌تواند بر بروز رفتارهای پرخطر مؤثر باشد (علی‌دوستی و همکاران، ۱۴۰۱).

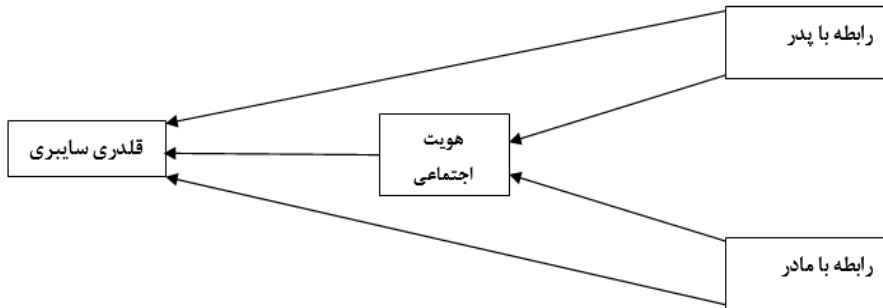
در این راستا، پورطالب و میرنسب (۱۳۹۵) دریافتند که سبک هویت در دانش‌آموزان قلدر با دانش‌آموزان قربانی و عادی متفاوت است. بدین‌صورت که دانش‌آموزان قلدر دارای سبک هویت سردرگم/اجتنابی هستند که با رفتارهای پرخاشگری ارتباط دارد. این افراد با الگوی ناهنجاری از رفتارهای درون‌فردی مشخص می‌شوند و تمایل به پرخاشگری فیزیکی و رابطه‌ای دارند و با احتمال بیشتری از مواجهه با مسائل و سعی در حل آن‌ها اجتناب می‌کنند. باتوجه به آنچه گفته شد و نقش خانواده و والدین در شکل‌گیری هویت اجتماعی فرزندان و همچنین وجود رفتاری مشکل‌ساز و نوظهور به نام قلدری سایبری در افراد به‌ویژه نوجوانان، مسئله‌ی اصلی پژوهش حاضر این است که آیا در رابطه‌ی والد-فرزندی با قلدری سایبری،

1 Identity crisis

2 Jenkins, R.

هویت اجتماعی نقش میانجی ایفا می‌کند؟ بر همین اساس در این پژوهش، مدلی برای ارتباط این متغیرها تدوین گردید که در شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش

پژوهش حاضر توصیفی از نوع همبستگی بود و جامعه آماری آن همه نوجوانان ایرانی بودند. از آنجاکه دوره نوجوانی را از سن ۱۲ تا تقریباً ۱۸ الی ۲۱ سالگی در نظر می‌گیرند (احدی و محسنی، ۱۳۷۸)، در پژوهش حاضر نیز جامعه آماری نوجوانان این محدوده سنی در نظر گرفته شدند و به شیوه‌ی در دسترس تعداد ۳۴۲ نفر بر اساس نظر جکسن^۱ (۲۰۰۱) به‌عنوان نمونه انتخاب گردید. سپس پرسشنامه‌ها بدون نام و دارای توضیح درباره‌ی محرمانه بودن و رعایت اصل اخلاقی محفوظ ماندن اطلاعات در اختیار پاسخ‌دهندگان قرار گرفت و آنان با تمایل و رضایت کامل به آن‌ها، پاسخ دادند.

ابزار پژوهش

پرسشنامه تجربه‌ی قلدر-قربانی سایبری^۲ (CBVEQ): این پرسشنامه توسط آنتونیاد و همکاران (۲۰۱۶) به‌منظور بررسی تجربه قلدری سایبری و قربانی سایبری در ابعاد مستقیم و غیرمستقیم در بین نوجوانان تدوین شده و دارای دو عامل (قلدری سایبری و قربانی سایبری)

1 Jackson, D. L.

2 Cyber-Bullying/Victimization Experiences Questionnaire

است. هر عامل ۱۲ سؤال دارد که بر روی طیف لیکرت ۵ درجه‌ای از ۱ (هرگز) تا ۵ (هرروز) نمره‌گذاری می‌شود. آنتونیاد و همکاران (۲۰۱۶) ضریب آلفای کرونباخ را برای عامل قلدری سایبری ۰/۸۹ و برای عامل قربانی سایبری ۰/۸۰ گزارش کردند. در ایران نیز توسط بشرپور و زردی (۱۳۹۸) در میان نوجوانان هنجاریابی شد و طبق یافته‌های آنان ضریب آلفای کرونباخ برای عامل قلدری سایبری و قربانی سایبری به ترتیب ۰/۷۵ و ۰/۷۸ به دست آمده است. در پژوهش آنان همچنین روایی این پرسشنامه با تحلیل عاملی تأییدی بررسی شده و ساختار آن تأیید شده است.

پرسشنامه رابطه والد-فرزندی: این پرسشنامه توسط فاین و همکاران (۱۹۸۳) طراحی شده که شامل ۲۴ سؤال است و نظر نوجوانان را نسبت به رابطه آنان با والدینشان می‌سنجد. این ابزار دارای دو فرم یکسان یکی رابطه با پدر و دیگری مادر است که پاسخ‌های آن بر روی طیف لیکرت ۷ درجه‌ای از ۱ (خفیف) تا ۷ (شدید) تنظیم شده‌اند و نمره‌ی کل آن از جمع میانگین‌های خرده‌مقیاس‌ها به دست می‌آید. این مقیاس با ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۹ و ۰/۹۴ برای خرده‌مقیاس‌های مربوط به پدر و آلفای کلی ۰/۹۶ و ضرایب آلفای کرونباخ ۰/۶۱ و تا ۰/۹۴ برای خرده‌مقیاس‌های مربوط به مادر و آلفای کلی ۰/۹۶، از هماهنگی درونی بالای سؤالات برخوردار است. به علاوه، این مقیاس از روایی پیش‌بین خوبی بهره‌مند است (ثنائی، ۱۳۷۹).

پرسشنامه هویت اجتماعی: پرسشنامه با توجه به دو بعد هویت فردی و جمعی با استفاده از نظریات ریچارد جنکیز (۲۰۰۸) توسط صفاری‌نیا و روشن (۱۳۹۰) ساخته شده است. این ابزار شامل ۲۰ گویه است که ۱۰ گویه آن به بعد فردی و ۱۰ گویه دیگر به بعد جمعی اشاره دارد و بر روی طیف لیکرت ۵ درجه‌ای از ۱ (کاملاً مخالف) تا ۵ (کاملاً موافق) نمره‌گذاری می‌شود. اعتبار پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه برابر ۰/۷۴ و برای گویه‌ها ۰/۵۱ تا ۰/۵۸ به دست آمده که میزان مطلوبی است. نتایج پژوهش آنان همچنین نشان‌دهنده‌ی روایی صوری پرسشنامه و وجود یک عامل تحت عنوان «هویت اجتماعی» بوده است.

یافته‌ها

در این پژوهش در مجموع ۳۴۲ نوجوان به‌عنوان نمونه شرکت داشتند که اغلب آنان دختر (۱۷۸ نفر)، مجرد (۳۱۸ نفر)، دانش‌آموز متوسطه دوم (۲۴۵ نفر)، تحصیلات پدر (۱۳۹ نفر) و مادر (۱۶۶ نفر) دیپلم، والدینشان با یکدیگر زندگی می‌کردند (۳۲۲ نفر) و از میانگین سنی ۱۶/۹۵ برخوردار بودند. شاخص‌های آمار توصیفی (میانگین و انحراف معیار) نمرات اعضای نمونه در متغیرهای پژوهش در جدول ۱ ارائه شده است:

جدول ۱. شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیرها (رابطه والد-فرزندی)	میانگین	انحراف معیار
رابطه با پدر	۱۱۸/۲۸	۲۸/۷۹
رابطه با مادر	۱۲۹/۷۸	۲۴/۸۹
هویت اجتماعی	۷۲/۹۶	۱۰/۸۸
هویت جمعی	۳۵/۳۰	۴/۵۶
هویت فردی	۳۷/۶۵	۷/۲۴
قلدری سایبری	۱۲/۱۷	۲/۷۷

ضرایب همبستگی پیرسون برای بررسی روابط میان متغیرها، روابط منفی و معناداری را میان رابطه والد-فرزندی با قلدری سایبری و نیز میان هویت اجتماعی با قلدری سایبری نشان داد و از روابط مثبت و معنادار میان رابطه والد-فرزندی با هویت اجتماعی نوجوانان حکایت داشت ($p < 0/05$).

به‌منظور پاسخ‌دهی به سؤال پژوهش و بررسی نقش میانجی هویت اجتماعی در رابطه والد-فرزندی و قلدری سایبری نوجوانان از شیوه‌ی تحلیل مسیر استفاده شد و پیش از اجرا، پیش‌فرض‌های آماری مهم آن مورد بررسی قرار گرفت. جهت بررسی نرمال بودن نمرات متغیرهای پژوهش، کجی^۱ و کشیدگی^۲ این نمرات ارزیابی شد. باتوجه به قرار داشتن مقادیر کجی و کشیدگی داده‌ها در بازه ۲ و -۲، این پیش‌فرض رعایت شده است. در راستای

1 Skewness

2 kurtosis

تشخیص هم‌خطی چندگانه، آماره‌های عامل تورم واریانس^۱ و تحمل^۲ برای متغیرهای پیش‌بین مورد بررسی قرار گرفت. باتوجه به اینکه مقادیر تورم واریانس کمتر از ۱۰ و مقادیر تحمل برای این متغیرها در بازه صفر و یک قرار داشت، هم‌خطی چندگانه بین متغیرهای پیش‌بین وجود ندارد و این پیش‌فرض نیز رعایت شده است. درنهایت، به منظور بررسی پیش‌فرض استقلال خطاها از آماره دوربین-واتسون استفاده شد. از آنجاکه مقادیر آماره دوربین-واتسون برای پیش‌بینی قلدری سایبری کمتر از ۴ به دست آمد (۰/۲۰)، پیش‌فرض استقلال خطاها نیز برای متغیرهای فوق برقرار است.

برازش مدل پیشنهادی اولیه از طریق شاخص‌های χ^2 ، برازندگی تطبیقی^۳ (CFI)، نیکویی برازش^۴ (GFI)، نیکویی برازش تعدیل‌شده^۵ (AGFI) و ریشه‌ی خطای میانگین مجذورات تقریب^۶ (RMSEA) مورد ارزیابی قرار گرفت. برای برازش مدل لازم است این شاخص‌ها استانداردهای لازم را داشته باشند. بدین صورت که شاخص χ^2/df کمتر از ۳، مقدار RSMEA از ۰/۱ کمتر و به صفر نزدیک‌تر و همچنین شاخص‌های برازش GFI، AGFI و CFI به یک نزدیک‌تر باشند، در این صورت مدل پیشنهادی تأیید می‌شود (شرمله-انگل^۷ و همکاران، ۲۰۰۳)؛ اما شاخص‌های کلی در بررسی اولیه‌ی مدل پیشنهادی حاکی از عدم برازش این مدل بود؛ بنابراین اصلاحاتی بر روی مدل اولیه صورت گرفت و مجدداً برازش آن ارزیابی شد. نتایج نشان داد شاخص‌های کلی مدل تصحیح‌شده $\chi^2/df = ۱/۸۸$ ، $RSMEA = ۰/۰۵$ ، $GFI = ۰/۹۷$ ، $AGFI = ۰/۹۰$ ، $CFI = ۰/۹۸$ ، استانداردهای موردنظر را دارند و مقادیر آن‌ها حاکی از برازش خوب این مدل است. ضرایب مسیر این مدل در شکل ۲ ارائه شده است.

1 Variance Inflation Factor (VIF)

2 Tolerance

3 Comparative Fit Index (CFI)

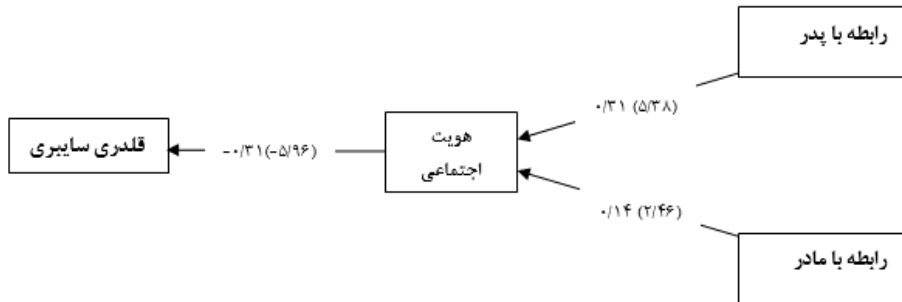
4 Goodness of Fit Index (GFI)

5 Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)

6 Root Mean Square Error of Approximation

7 Schermelleh-Engel, Moosbrugger, Müller

شکل ۲. مدل تعدیل شده و تأیید شده نهایی

(ضرایب مسیر و مقادیر t -داخل پرانتز). کلیه این ضرایب در سطح $0/05$ معنادار است. بر اساس اطلاعات ارائه شده در شکل ۲، ضریب مسیر رابطه با پدر و هویت اجتماعی $0/31$ ، مثبت، متوسط و معنادار است ($t= 0/38, p<0/05$). برای رابطه با مادر و هویت اجتماعی ضریب مسیر $0/14$ است که مثبت، ضعیف و معنادار است ($t=2/46, p<0/05$). ضریب مسیر هویت اجتماعی به قلدری سایبری $-0/31$ است که منفی، متوسط و معنادار است ($t=-0/96, p<0/05$). در مجموع یافته‌ها نشان داد هر دو متغیر برونزا (رابطه با پدر و رابطه با مادر) بر متغیر درونزا (قلدری سایبری) فقط اثر غیرمستقیم دارند و هویت اجتماعی توانسته است نقش میانجی‌گر کامل و معنی‌داری برای رابطه والد-فرزندی و قلدری سایبری ایفا کند. این در حالی است که رابطه والد-فرزندی اثر مستقیمی بر قلدری سایبری نداشته است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به منظور بررسی این سؤال مطرح شد که آیا هویت اجتماعی نقش میانجی معناداری در رابطه والد-فرزندی و قلدری سایبری ایفا می‌کند؟ یافته‌ها نشان می‌دهد هر دو متغیر برونزا یعنی رابطه با پدر و رابطه با مادر بر متغیر درونزا یعنی قلدری سایبری فقط اثر غیرمستقیم دارند و هویت اجتماعی توانسته است نقش میانجی کامل معنی‌داری برای رابطه والد-فرزندی و قلدری سایبری ایفا کند.

باتوجه به رشد روزافزون تکنولوژی و دسترسی‌پذیری هر چه بیشتر آن، در عصر جدید، خشونت و آزاری با نام قلدری سایبری شایع و دردسرافرین است. بروز قلدری سایبری در

افراد به عوامل متعددی از جمله خانواده و رابطه‌ی والد-فرزندی بستگی دارد که یکی از نیروهای شکل‌دهنده‌ی رشد و تحول کودک است. رابطه‌ی والد-فرزندی با اشاره به انواع راه‌های ارتباطی والدین با فرزندانشان (استلتر و هالبرشتات، ۲۰۱۱)، عامل مهم و حیاتی برای ایجاد امنیت و عشق است (کارنس هولت، ۲۰۱۲). حفظ ارتباط مثبت بین والدین و نوجوان، می‌تواند یادگیری نوجوان را درباره‌ی مسائل مرتبط با شایستگی‌های اجتماعی تسهیل کند و نوجوان را به سمت اجتماعی شدن سوق دهد (هیلگارد و اتکینسون، ۱۳۶۸). در صورت عدم توجه و حمایت والدین، حس ناامنی در فرزند ایجاد می‌شود که در ارتباط مؤثر با دیگران مشکل ایجاد می‌کند. به عبارتی، طرد فرزند، بر ادراک او از خود و دیگران تأثیر گذاشته و مانع برقراری رابطه‌ی مؤثر با دیگران می‌شود، بالعکس والدینی که روابطی گرم و صمیمانه با فرزندان‌شان دارند و نسبت به آن‌ها متعهد و پاسخگو هستند، دارای فرزندان با ویژگی‌های اجتماعی بیشتری هستند که در مقایسه با هم‌سن‌وسالان خود رفتارهای تهاجمی کمتری نشان می‌دهند (حشمتی و همکاران، ۱۳۹۱).

از سوی دیگر، در دوره‌ی نوجوانی فرزندان با وظیفه مهم رشدی خود، یعنی تشکیل هویت مستقل روبرو می‌شوند و والدین که بیشترین و نزدیک‌ترین ارتباط را با فرزند خود دارند، نقش مهمی در شکل‌گیری آن ایفا می‌کنند. اکتساب هویت زمانی اتفاق می‌افتد که نوجوان، با داشتن فرصت برای کشف دقیق یک هویت، آن را با درجه بالایی از تعهد انتخاب می‌کند. نوجوانان باید آزاد باشند تا هویت خود را کشف کنند، اما همچنین به راهنمایی و حمایت نیاز دارند تا بتوانند به آسودگی از این وضعیت عبور کنند. در واقع والدین با ایجاد بستری امن و مناسب در خانواده، پاسخگویی و نظارت بجای، شرایطی را برای وی فراهم می‌کنند تا با اطمینان خاطر به کاوش پردازد و این دوره را به‌طور مثبت پشت سر بگذارد. هویت به‌طور کلی شامل هویت شخصی (خودشناسی مرتبط با ویژگی‌های منحصر به فرد) و هویت اجتماعی می‌شود. هویت اجتماعی به‌عنوان احساس تعهد عاطفی به گروه‌های اجتماعی (المرز و همکاران، ۱۹۹۹)، فرایندی حیاتی است، میزانی که یک فرد مطابق با شرایط اجتماعی که به آن‌ها تعلق دارد، رفتار نماید را تعیین می‌کند (ترنر و همکاران، ۱۹۸۷)، وسیله‌ای است که گروه برای فرد مهم می‌شود و پیامدهای مهمی برای تعدیل فردی و روابط درون‌گروهی دارد

(تانتی و همکاران، ۲۰۱۱؛ تارانت و همکاران، ۲۰۰۱).

گروه‌های اجتماعی تعیین‌کننده‌های ضروری پیامدهای مهم در زندگی افراد، به‌خصوص آن‌هایی که به سلامت و بهزیستی فردی مربوط می‌شوند، هستند. پس می‌توان نتیجه گرفت سلامت افراد به شدت با سلامت گروه گره خورده است و هویت اجتماعی برای هر دو محور، خوب و بد سلامتی است، چراکه اساس آن زندگی گروهی معنا دار است (جتن و همکاران، ۲۰۱۷) و چنانچه فرد در کسب هویت اجتماعی موفق باشد حس عزت‌نفس، تعلق، معنا و خودکارآمدی را تجربه خواهد کرد؛ اما در صورت عدم موفقیت در اکتساب هویت دچار سردرگمی، انزوا، اضطراب، افسردگی و فقدان تعهد می‌شود و با عضویت در گروه‌های ناسالم رفتارهای نابهنجار همچون قلدری را برمی‌گزیند. در همین راستا ترنر^۱ و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهشی دریافتند حمایت تحصیلی و گروهی قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده تغییر در قلدری و قربانی شدن نوجوانان بودند و تغییر مثبت در هویت مدرسه نیز کاهش رفتار قلدری را در طول زمان پیش‌بینی کرد. همچنین مرلیز^۲ و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهش خود دریافتند قرار گرفتن جوانان در معرض رفتار ضداجتماعی فرقه‌ای با افزایش پرخاشگری و بزهکاری عمومی و فرقه‌ای در طول یک سال مرتبط است. هویت اجتماعی درون‌گروهی با انعکاس اثرات مثبت و منفی هویت اجتماعی، این پیوند را تعدیل می‌کند و رابطه بین قرار گرفتن در معرض رفتار ضداجتماعی فرقه‌ای در جامعه و پرخاشگری و بزهکاری نسبت به برون‌گروه را تقویت می‌کند. بااین‌حال، هویت اجتماعی تأثیر قرار گرفتن در معرض رفتار ضداجتماعی فرقه‌ای در جامعه را بر رفتارهای پرخاشگرانه عمومی تضعیف می‌کند.

باتوجه به یافته‌ها می‌توان این‌چنین تبیین کرد که روابط والد-فرزندی بر شکل‌گیری هویت اجتماعی نوجوان تأثیر قابل توجهی دارد و از طرفی هویت اجتماعی بر عملکرد فرد در جامعه مؤثر است. پس می‌توان استنباط کرد هویت اجتماعی می‌تواند به‌عنوان یک میانجی در بین رابطه‌ی والد-فرزندی و قلدری سایبری قرار بگیرد و شکل‌گیری مناسب آن، به‌عنوان یک عامل مهم و کارآمد در پیشگیری از بروز قلدری سایبری در نوجوانان عمل کند.

1 Turner, I.

2 Merrilees, C. E.

نتایج حاصل از فرضیه اول پژوهش ارتباط منفی و معناداری را بین رابطه والد-فرزندی و قلدری سایبری نشان داد. این یافته همسو با نتایج پژوهش‌های چن و همکاران (۲۰۲۰)، سافاریا و سایانو (۲۰۲۰)، کتز و همکاران (۲۰۱۹)، مچ (۲۰۱۸)، زارچر و همکاران (۲۰۱۸) و الساسر و همکاران (۲۰۱۷) است. در این راستا می‌توان گفت از سویی در خانواده‌هایی که گرم و پاسخگو هستند زمینه احساس امنیت، پردازش احساسات دشوار و کاهش درگیری در قلدری به‌عنوان قلدر یا قربانی در جوانان فراهم می‌شود (اکی و اصلان، ۲۰۱۰؛ جورجیو، ۲۰۰۸). عنصر ارتباط در نظام خانواده نقش تعیین‌کننده‌ای دارد و خانواده‌های بالنده، نحوه‌ی برقراری تعامل و ارسال پیام را به‌خوبی یاد گرفته‌اند که منجر به ایجاد الگوهای ارتباطی سالم می‌شود و ویژگی‌هایی از قبیل نشاط، محبت، اصالت، علاقه، ارزش قائل شدن برای یکدیگر، هماهنگی در روابط و سکوت‌های آرام‌بخش را داراست (ستیر، ۱۳۹۸). به‌علاوه، والدین اغلب بر دسترسی نوجوانان به وسایل الکترونیکی تأثیر مستقیم دارند. باتوجه به وقوع رایج قلدری سایبری در خانه و تأثیر والدین بر دسترسی بر وسایل الکترونیکی، اهمیت نقش خانواده در پیشگیری از خشونت بین فردی آنلاین قابل توجه است.

نتایج حاصل از فرضیه دوم پژوهش نشان داد بین رابطه والد-فرزندی با هویت اجتماعی و مؤلفه‌های آن رابطه‌ی مثبت و معنادار وجود دارد. این یافته با نتایج پژوهش کاظمیان و کریمی (۱۳۹۷) و به‌طور مشابه با نتایج پژوهش سرتور و یونیس (۲۰۰۲)، شریفی و کاکاوندی (۱۳۸۹) و پرهیزگار و همکاران (۲۰۰۹)، همسو بود. در این راستا، پژوهش‌های متعددی ثابت کرده‌اند که شکل‌گیری هویت با روابط خانوادگی (آرست و همکاران، ۲۰۰۹؛ میوس و همکاران، ۲۰۰۵)، فرزندپروری و اعتماد مادری (کروکت و همکاران، ۲۰۱۰) در ارتباط است. به‌طورکلی از یافته‌ها می‌توان چنین استنباط کرد به دلیل ارتباط نزدیک و تنگاتنگ بین والدین با فرزندان و تأمین نیازهای مادی و عاطفی آن‌ها از سوی والدین، رابطه والد-فرزندی در شکل‌گیری هویت اجتماعی نوجوانان اهمیت بالایی دارد.

نتایج حاصل از فرضیه سوم پژوهش نشان داد بین هویت اجتماعی و مؤلفه‌های آن با

1 Ok, S., & Aslan, S.

2 Georgiou, S. N.

قلدری سایبری رابطه‌ی منفی و معنادار وجود دارد. یافته‌های این پژوهش به‌طور مشابه با نتایج پژوهش انجام‌شده توسط پورطالب و میرنسب (۱۳۹۵) همسو است. در تبیین این یافته می‌توان گفت رویکرد هویت اجتماعی از این فرض شروع می‌شود که رشد ادراک شخص، افکار، باورها و اعمال نیاز به بینشی دارد که آن‌ها چطور خود را در ارتباط با دیگران دسته‌بندی می‌کنند. افراد می‌توانند خود را بر اساس ویژگی‌های منحصر به فرد خود، صفات و ویژگی‌های فردی (به‌عنوان من) یا در شرایط هویت اجتماعی، عضویت در گروه با دیگران (به‌عنوان ما) تعریف کنند (تاجفل و همکاران، ۱۹۷۹)، از طرفی سلامت جسم و روان افراد به شدت به عوامل اجتماعی که بر هویت اجتماعی آن‌ها تأثیر می‌گذارد، بستگی دارد. مطابق با این مفهوم یک علاقه‌ی فزاینده‌ای به نحوه عضویت در گروه (و هویت‌های اجتماعی ناشی از تعلق به این گروه‌ها) وجود دارد که بر سلامت و بهزیستی تأثیر می‌گذارد. تاحدی که عضویت در گروه به‌طور مثبت برای افراد معنای حمایت، سلامتی و عاملیت (یعنی حس مثبت هویت اجتماعی) دارد. با این حال زمانی که عضویت در گروه با این منابع روان‌شناختی مثبت و یا زمانی که هویت اجتماعی از راه‌های دیگری به چالش کشیده می‌شود (به‌عنوان مثال، عضویت گروه بی‌ارزش شده است)، هویت اجتماعی ممکن است به یک معضل تهدیدکننده و آسیب‌رسان به سلامت و بهزیستی باشد؛ یعنی افراد ممکن است بین دو قطب حرکت به سمت سنتز هویت (انتخاب‌های معنادار در مورد هویت شخصی آن‌ها) یا پسرفت به سردرگمی هویت (فاقد تعهدات مهم است که می‌تواند آن‌ها را با حس هدف و جهت فراهم کند) نوسان کنند (اریکسون، ۱۹۹۶؛ به نقل از کروکت و همکاران، ۲۰۱۷). افراد در مواجهه با مبارزات هویتی، در نهایت هویت‌های تیره‌تری را، مانند سوء مصرف مواد مخدر، خرید اجباری یا قمار، به‌عنوان یک روش جبرانی برای تجربه زنده بودن و یا دوری از افسردگی و بی‌معنایی اتخاذ می‌کنند. برای مثال برخی از تعاملات با همسالان (مانند ارتباط با همسالان آنلاین منحرف) یا طرد همسالان و انزوای اجتماعی به‌عنوان عامل پیش‌بینی رفتار قلدری آزار سایبری در نظر گرفته می‌شود و می‌تواند نوجوان را به سمت ارتکاب قلدری سایبری بکشد.

این پژوهش با محدودیت‌هایی نیز مواجه بود که از میان آن‌ها می‌توان به محدود بودن مطالعات علمی انجام‌شده در خصوص قلدری سایبری در ایران و نیز همکاری ضعیف افراد

گروه سنی نوجوان در پاسخ به پرسشنامه‌ها و ازاین‌رو کند شدن روند پیشبرد پژوهش اشاره نمود. در آخر، باتوجه به یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود آموزش‌هایی در جهت بهبود روابط والد-فرزندی و اهمیت آن در شکل‌گیری هویت اجتماعی به والدین داده شود تا از شکل‌گیری معیوب هویت و متعاقب آن بروز قلدری سایبری پیشگیری شود. همچنین، یافته‌های این پژوهش در اختیار روان‌شناسان و مشاوران حوزه‌ی نوجوان و مددکاران کانون‌های اصلاح و تربیت و مشاوران مدرسه قرار گیرد تا با آگاهی بر یافته‌های پژوهش و اهمیت این موضوع درصدد پیشگیری و کاهش هرچه بیشتر قلدری سایبری در جامعه برآیند.

منابع

- ۱) احدی، حسن؛ و بنی جمالی، شکوه‌السادات (۱۳۷۵). روانشناسی رشد. تهران: بنیاد.
- ۲) احدی، حسن؛ و محسنی، نیک‌چهر (۱۳۷۶). روانشناسی رشد. تهران: بنیاد.
- ۳) امامی میبیدی، الهام؛ احدی، بتول؛ و فرح بیجاری، اعظم (۱۴۰۰). پیش‌بینی عزت‌نفس نوجوانان بر اساس رابطه والد-فرزند، نیازهای بنیادین روان‌شناختی و خودپنداره. پژوهش‌های کاربردی در مشاوره، ۴(۱۵)، ۲۳-۴۵.
- ۴) بشرپور، سجاد؛ و زردی، بهمن (۱۳۹۸). خصوصیات روان‌سنجی مقیاس تجربه قلدری- قربانی سایبری در دانش‌آموزان. روان‌شناسی مدرسه، ۸(۱)، ۴۳-۵۷.
- ۵) پورطالب، نرگس؛ و میرنسب، میرحمود (۱۳۹۵). مقایسه سبک‌های هویت دانش‌آموزان با رفتارهای قلدری، قربانی و عادی. آموزش و ارزشیابی (علوم تربیتی)، ۹(۳۶)، ۱۳۱-۱۴۵.
- ۶) ثنائی، باقر (۱۳۷۹). مقیاس‌های سنجش خانواده و ازدواج. تهران: بعثت.
- ۷) جنکینز، ریچارد دین (۱۳۸۱). هویت اجتماعی. ترجمه: تورج یار احمدی. تهران: شیرازه.
- ۸) چلبی، مسعود (۱۳۷۵). جامعه‌شناسی نظم. تهران: نی.
- ۹) حشمتی، اعظم؛ یزدخواستی، فریبا؛ و مولوی، حسین (۱۳۹۱). تعیین رابطه بین مزاج و درک پذیرش و طرد پدر با رفتار پرخاشگرانه دو گروه دانش‌آموزان شنا و ناشنوا در شهر اصفهان. پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری، ۲(۱)، ۲۷-۴۲.
- ۱۰) خلیلی، توران؛ فرقانی، آزاده؛ و شاطریان محمدی، فاطمه (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش ترکیبی تئوری ذهن و برنامه چهارعاملی همدلی بر خود اثر مندی هیجانی-اجتماعی و قلدری در دانش‌آموزان ابتدایی. نشریه علمی رویش روانشناسی، ۵(۲)، ۷۱-۹۲.
- ۱۱) ستیر، ویرجینیا (۱۳۹۸). آدم‌سازی در روانشناسی خانواده. ترجمه بهروز بیرشک. تهران: رشد.
- ۱۲) شریفی، اسماعیل؛ و کاکاوندی، اکرم (۱۳۸۹). رابطه سرمایه اجتماعی خانواده با هویت جوانان. پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، ۲(۴)، ۲۵-۵۰.

- ۱۳) علی دوستی، فاطمه؛ اعلم، الناز؛ و معافیان، وحیده (۱۴۰۱). مدل علی سبک‌های هویت و رفتارهای پرخطر: نقش میانجی راهبردهای شناختی تنظیم هیجان. *پژوهش‌های کاربردی در مشاوره*، ۵(۱۷)، ۴۴-۲۱.
- ۱۴) کاظمیان، سمیه؛ و کریمی، مریم (۱۳۹۷). رابطه هویت اجتماعی با کیفیت روابط والدفرزندی در بین دانش‌آموزان دختر دوره دوم دبیرستان: بررسی مقایسه‌ای نقش پدران و مادران. *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۹(۳۴)، ۱۱۸-۱۰۳.
- ۱۵) کرین، ویلیام (۱۳۹۹). *نظریه‌های رشد*. ترجمه: غلامرضا خوی‌نژاد و علیرضا رجایی. تهران: رشد.
- ۱۶) هیلگارد، ارنست رویکوت؛ و اتکینسون، ریتال (۱۳۶۸). *زمینه روانشناسی*. ترجمه: محمدنقی براهانی و همکاران، (جلد دوم)، تهران: رشد.

- 17) Albaladejo-Blázquez, N., Ferrer-Cascales, R., Ruiz-Robledillo, N., Sánchez-SanSegundo, M., Fernández-Alcántara, M., Delvecchio, E., & Arango-Lasprilla, J. C. (2019). Health-related quality of life and mental health of adolescents involved in school bullying and homophobic verbal content bullying. *International journal of environmental research and public health*, 16(14): 2622.
- 18) Antoniadou, N., Kokkinos, C. M., & Markos, A. (2016). Possible common correlates between bullying and cyber-bullying among adolescents. *Psicología Educativa*, 22(1): 27-38.
- 19) Årseth, A. K., Kroger, J., Martinussen, M., & Marcia, J. E. (2009). Meta-analytic studies of identity status and the relational issues of attachment and intimacy. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 9(1): 1-32.
- 20) Carnes-Holt, K. (2012). Child-parent relationship therapy for adoptive families. *The Family Journal*, 20(4): 419-426.
- 21) Chen, Q., Zhu, Y., & Chui, W. H. (2021). A meta-analysis on effects of parenting programs on bullying prevention. *Trauma, Violence, & Abuse*, 22(5): 1209-1220.
- 22) Cohn, A., & Canter, A. (2003). Bullying: Facts for schools and parents. *National Association of School Psychologists*, 5: 122-124.
- 23) Crocetti, E., Schwartz, S. J., Fermani, A., & Meeus, W. (2010). The

- Utrecht-management of identity commitments scale (U-MICS): Italian validation and cross-national comparisons. *European Journal of Psychological Assessment*, 26(3): 172.
- 24) Cummings, E. M., Koss, K. J., & Davies, P. T. (2015). Prospective relations between family conflict and adolescent maladjustment: Security in the family system as a mediating process. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 43(3): 503-515.
- 25) Ellemers, N., Kortekaas, P., & Ouwerkerk, J. W. (1999). Self-categorisation, commitment to the group and group self-esteem as related but distinct aspects of social identity. *European journal of social psychology*, 29(2-3): 371-389.
- 26) Elsaesser, C., Russell, B., Ohannessian, C. M., & Patton, D. (2017). Parenting in a digital age: A review of parents' role in preventing adolescent cyberbullying. *Aggression and violent behavior*, 35: 62-72.
- 27) Ericson, N. (2001). *Addressing the problem of juvenile bullying*. US Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- 28) Ferro, M. A., & Boyle, M. H. (2015). The impact of chronic physical illness, maternal depressive symptoms, family functioning, and self-esteem on symptoms of anxiety and depression in children. *Journal of abnormal child psychology*, 43(1): 177-187.
- 29) Fine, M. A., Moreland, J. R., & Schwebel, A. I. (1983). Long-term effects of divorce on parent-child relationships. *Developmental Psychology*, 19(5): 703.
- 30) Georgiou, S. N. (2008). Parental style and child bullying and victimization experiences at school. *Social Psychology of Education*, 11(3): 213-227.
- 31) Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of suicide research*, 14(3): 206-221.
- 32) Jackson, D. L. (2001). Sample size and number of parameter estimates in maximum likelihood confirmatory factor analysis: A Monte Carlo investigation. *Structural Equation Modeling*, 8(2): 205-223.
- 33) Jetten, J., Haslam, S. A., Cruwys, T., Greenaway, K. H., Haslam, C., & Steffens, N. K. (2017). Advancing the social identity approach to health and well-being: Progressing the social cure research agenda. *European Journal of Social Psychology*, 47(7): 789-802.
- 34) Katz, I., Lemish, D., Cohen, R., & Arden, A. (2019).

- When parents are inconsistent: Parenting style and adolescents' involvement in cyberbullying. *Journal of Adolescence*, 74: 1-12.
- 35) Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and psychological measurement*, 30(3): 607-610.
- 36) Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School psychology international*, 27(2): 157-170.
- 37) Meeus, W., Iedema, J., Maassen, G., & Engels, R. (2005). Separation-individuation revisited: On the interplay of parent-adolescent relations, identity and emotional adjustment in adolescence. *Journal of adolescence*, 28(1): 89-106.
- 38) Merrilees, C. E., Cairns, E., Taylor, L. K., Goeke-Morey, M. C., Shirlow, P., & Cummings, E. M. (2013). Social identity and youth aggressive and delinquent behaviors in a context of political violence. *Political psychology*, 34(5): 695-711.
- 39) Mesch, G. S. (2018). Parent-child connections on social networking sites and cyberbullying. *Youth & Society*, 50(8): 1145-1162.
- 40) Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Jama*, 285(16): 2094-2100.
- 41) Ok, S., & Aslan, S. (2010). The school bullying and perceived parental style in adolescents. *Procedia-social and behavioral sciences*, 5: 536-540.
- 42) Parhizgar, A., Mahmoodnia, A. R., & Mohammadi, S. (2009). A comparative study of relationship between, child-parents relation and identity crisis and lack of identity crisis in female high school students.
- 43) Safaria, T., & Suyono, H. (2020). The Role of Parent-Child Relationship, School Climate, Happiness, and Empathy to Predict Cyberbullying Behavior. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 9(3): 548-557.
- 44) Sartor, C. E., & Youniss, J. (2002). The relationship between positive parental involvement and identity achievement during adolescence. *Adolescence*, 37(146): 221.
- 45) Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of psychological research online*, 8(2): 23-74.

- 46) Stelter, R. L., & Halberstadt, A. G. (2011). The interplay between parental beliefs about children's emotions and parental stress impacts children's attachment security. *Infant and child development, 20*(3): 272-287.
- 47) Tajfel, H., Turner, J. C., Austin, W. G., & Worchel, S. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *Organizational identity: A reader, 56*(65): 9780203505984-16.
- 48) Tanti, C., Stukas, A. A., Halloran, M. J., & Foddy, M. (2011). Social identity change: Shifts in social identity during adolescence. *Journal of adolescence, 34*(3): 555-567.
- 49) Tarrant, M., North, A. C., Edridge, M. D., Kirk, L. E., Smith, E. A., & Turner, R. E. (2001). Social identity in adolescence. *Journal of adolescence, 24*(5): 597-609.
- 50) Turner, I., Reynolds, K. J., Lee, E., Subasic, E., & Bromhead, D. (2014). Well-being, school climate, and the social identity process: a latent growth model study of bullying perpetration and peer victimization. *School psychology quarterly, 29*(3): 320.
- 51) Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Basil Blackwell.
- 52) Yi, P., & Zubiaga, A. (2023). Session-based cyberbullying detection in social media: A survey. *Online Social Networks and Media, 36*: 100250.
- 53) Zurcher, J. D., Holmgren, H. G., Coyne, S. M., Barlett, C. P., & Yang, C. (2018). Parenting and cyberbullying across adolescence. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 21*(5): 294-303.